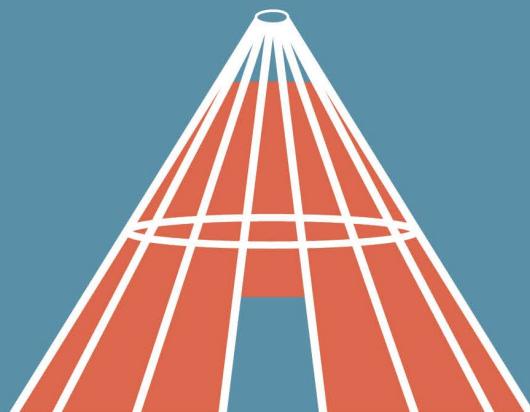

BUOJKULDAKOAHPPAM

- Bagáðus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama
birra mánájda ja oahppijda

Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira
ja Marit Inger Pulk

Buojkuldakoahppam - Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama birra mánáida ja oahppijda
© Statped – Sáme siirrapedagogalasj doarjja (SEAD) 2023
ISBN 978-82-323-0139-3

Illustrasjávna: Gunnlaug Ballovarre

Tjálle: Prosjæktajuogos Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira ja Marit Inger Pulk
Járggálam ja hiebadam julevsámeigiellaj: Lars Theodor Kintel ja Solvår Knutsen Turi
Sámedigge la rudálatjtat prosjevtav doarjjum.

Ij la loahpe moattedit!

Dát duodje I dahkkerievtesvuodalága baktu suoddjiduvvam. Moattedibme, ietján gá áhpadiddjijda
rievtesvuohhta moattedimev válldet áhpadibmáj, mij KOPINOR:a sjehtadusájt tjuovvu, la
buorgoduvvam.

Buojkuldakoahppam

- Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama
birra mánájda ja oahppiida

Dav majt guláv – dav vajálduhtáv.

Dav majt vuojnáv – dav mujtáv.

Valla dav majt bargav – dav dádjadav!

(Báhkotsoabme Kinas)

Lone Nergård Boine, Lisa Baal, Inger Ellen Márjá Eira
ja Marit Inger Pulk

Ávddátjála

Bagádus strukturieriduvvam buojkuldakoahppama birra badjánij gá lij dárbo metodihkkaj mánáda ja nuorajda gudi gielajn rahtji. Dutkam vuoset dát metávddá, mij gáhtjoduvvá Giellasmirjjo, la ávkken sihke sidjij gudi dárbaht buojkuldakdádjadusáv ja báhkoboannudagáv nannit, ja sidjij gudi gielajn hæmssárassti (Sæverud ja iehtjáda, 2016). Giellasmirjjo hiehpá divna mánáda/oahppijda, buojkuldakdádjadusáv nannitjit.

Vuostasj oasse dán bagádusán tjielggi teorijjav giela ja buojkuldagáj birra. Dánna sihtap gaskostit metodihka vuodo I pedagogihkalasj barggovuohke mij dættot buojkuldagá sisanov, hámev ja anov.

Nuppát oasse ávddånbuktá Giellasmirjov. Váj galggá buktet oahppama báhtusijt mihttit, de dárbaht diehtet majt oahppe máhtij ávddål gá Giellasmirjjo álgij, ja majt oahppe maŋŋela máhtá gá dat la lårpaduvvam. Goalmat oasen tjuovvu kårttimsjebmá ja bagádus dasi.

Ij lim liehket vejulasj dahkat Buojkuldakoahppamav viehke ja dårja dagi. Sámedikkev gijttep gá la rudålattjat prosjevtav doarjjum. Gijttep aj referånsajuohkusijt, Báhpajåvre skåvlåv ja Guovssahas mánåjårdev Råmsån, gá lihpit barggovuogev praktihkalattjat gæhttjaladdam.

Prosjæktajuogos, Áltá, Råmsså ja Guovdagæjnnu, bårggemåno 2023.

Sisadno

1. Buojkuldakoahppam - teorijja vuodo	6
1.1 Bágo ja buojkuldagá.....	6
1.2 Giellaávddánibme.....	9
1.3 Moattegielakvuolta	13
1.4 Giellaváttesvuoda ma ávddánibmáj guoski (DLD)	15
1.5 Moattegielaga - giellaváttesvuoda ma ávddánibmáj guoski.....	17
1.6 Oahppamprosæssa buojkuldakåhpadimen	19
1.7 Manen la ájnas buojkuldagáj barggat?	21
2. Giellasmirjjo	24
2.1 Ávddánbuktem ja tjadádibme	24
2.2 Giellasmirjo modælla.....	25
2.3 Buojkulvisá makkir bágojt válljit	33
2.4 Pedagåvgåj árvustallama	36
3. Ávkev mihttit	38
3.1 Skårimgåjbbådusá.....	38
3.2 Kårttimsjebmá.....	39
3.3 Buojkulvis gåktu kårttit.....	40
3.4 Moattedimsjebmá båhtusij registrierimij.....	41
Gáldo	43
Tjuovvusa	46
Buojkulvisá buojkuldagájs maj máhtta barggat.....	46
Oajvvadusá gåktu buojkuldakoahppamin barggat.....	52
10 lávke gåktu Báhkomæsstárin sjaddat	55
Udnásj báhko:	57
BUOJKULDAK:	58
Buojkulvist	60

1. Buojkuldakoahppam - teorijja vuodo

1.1 Bágo ja buojkuldagá

Mij la sieradus bágo ja buojkuldagá gaskan?

Álu tjielggiduvvá buojkuldahka I juoga man birra máhtá ájádallat. Dat máhtá liehket juogu mentála gávvim jali ájádus ássje/dingga birra. Buojkuldagáj oahppama metávdá gáktuj hiehpá dat tjielggidus buoragit, gá metodihka ulmme I ávdedit mánáj ja oahppij ietjasa ájádusájt bágoj birra. Bágoj baktu ávdedit ájádusájt, sávdusájt ja huomahimij, danen gá bágojn li buojkuldagáj sisadno. Bágo vas tjielggiduvvi symbávláj ma vas buojkuldagájda vuosedi. Bágon la sihke álgoldis hábme, dat majt gullap ja vuojnnepp tjálasaj hámen, ja sissnjálasj sisadno.

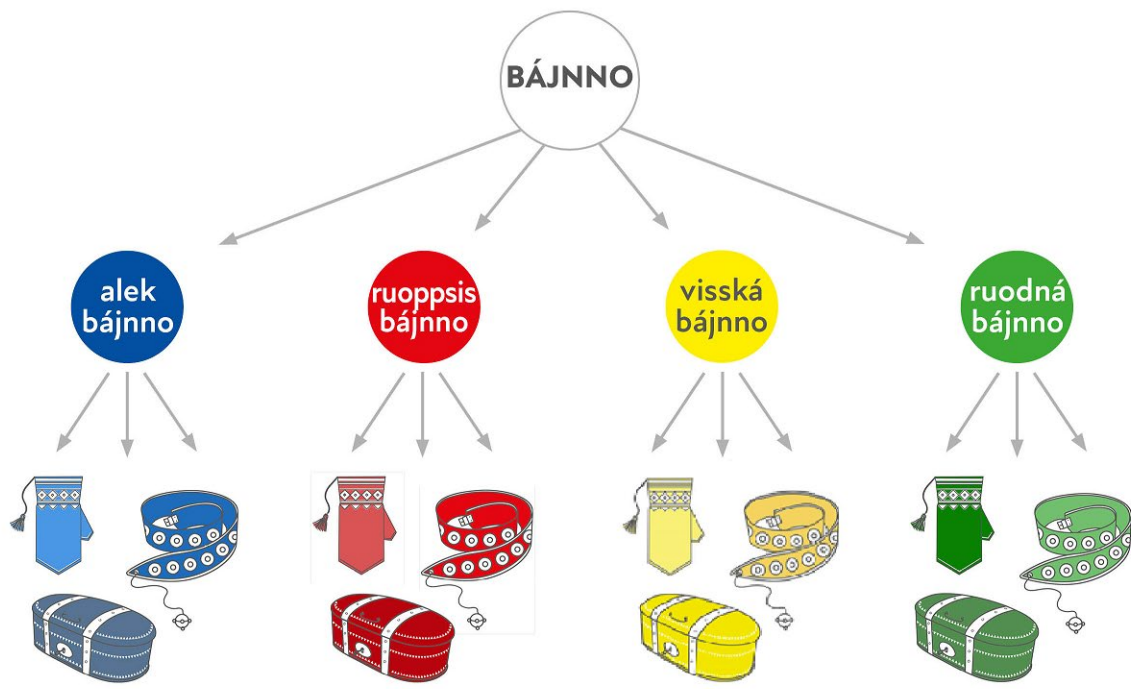
Duola degu bálo - gullap ja vuojnnepp bágov tjáleduvvam hámen. Dat la bágo hábme. Buojkuldahka vas la gáktu bágov dádjadip ja gávvidip. Bálo I járbuk. Dajna máhtá stáhkát, tjieltjat ja hájggát. Máná gudi li árra giellaámastimen máhti ietjasa buojkuldakdádjadusáv gártjedip jali vijdedip. Bálo máhtá liehket dássju máná ietjas ruoppsis bállusj, ij dát vielggis stuorra bálo mij la mánárgarden. Mánán máhtá aj ilá vijdes dádjadus, navti váj máná gáhtjut divna járbádisájt bállon. Sihke æhppalij, bijllajuvláj, ærttarij ja nav ájn. Unnemus máná tjadni bágojt aj diliida gánná báhko aneduvvá. Gá máná váset ja gullá bágov moatten aktijvuodan ja moatten sajen, de oadtju buorep dádjadusáv bágo abstrákta - ja sierra merkadusás.

Mánáj buojkuldakdádjadus ávdđán ja rievddá aktelattjat.

Máná oahppi bágojt ja buojkuldagájt iesjuhtik vuogij baktu. Dábálamos vuohke oahppat la njuolgga vásádusáj ja dingaj baktu. Danen la mávsulasj máná bessi bágojt ja buojkuldagájt gullat duola degu roallaoavdástallama/stáhkama baktu, háddidallama, praktihkalasj dájmaj ja iesjuhtik spelaj baktu. Ájnas la dilev hiebadit manojda ja vásádusájda ma mánáj /oahppáj vaddi dádjadusáv ja máhttelisvuodav vuojnátjit ássjev ábbálasj aktijvuodajn.

Buojkuldagá árggabiejvgielan ja skávllågielan

Buojkuldagájt máhtta buojkuldakvuogádagáj milta systematisierit, vuollásasj- ja badjasasjbuojkuldahkan. Badjasasjbuojkuldahka máhtta liehket duola degu bájno, dan vuollásasjbuojkuldagá máhtti vas liehket alek ja ruoppsat, ja daj vuollásasjbuojkuldagá vas tjuovggisalek ja tjuovggisruoppsat (Nilsen ja Haugen, 2014).

Buojkuldakvuogádagá buojkulvis: “bájno” buojkuldahka.

Buojkuldagájt máhtta ieredit ano ja sisano gáktuj. Dajt máhtta duola dagu ieredit vuodobuojkuldagáj, guoradallambuojkuldagáj, fáhkabuojkuldagáj ja bæjválasj buojkuldagáj milta. Vuodobuojkuldagáj la sierraláhkáj ájnas barggat ávddál gá mánná skávlláj álggá. Danen gá dá buojkuldagá aneduvvi moatten aktijvuodan ássjev tjielggitjit, ja da sosiála ja intellevtalasj ávddánibmáj vájkkudi (Nilsen ja Haugen, 2014).

Vuodobuojkuldagá máhtti liehket:

- Bájno
- Háme
- Saje/posisjávna
- Stuorrudagá
- Guovlo
- Mihttim
- Dálkke ja temperatuvrra
- Tálla ja daj láhkám
- Doajmma/funksjávna
- Ájgge
- Famillja
- Bæjválasj máhtudahka

Fáhkatevstajn máhtti liehket moadda bágo majt oahppe e dábdá jalik dádjada. Áhpadiddje álu viehkedi oahppijt dádjadittjat dábálasj fáhkabágojt, duola degu republikka, demokratijja, enersijja ja guoddelis ávddánibme. Oahpes bágo, dagu funksjávnaábágo (preposisjávna, postposisjávna, pronávma), ja substantijva ja verba, e agev tjielggiduvá fáhkatevstan jali árabut, vájku dá huoman li ájnasa láhkámdádjadussaj.

Ietjá bágo, ma li dárbulattja oahppamin ja ælla tjielgga fáhkaspesifihkka bágo, li akademijjalasj bágo. Dá li duola degu giehtadallat, árvustallat, danen, huoman, guoradallat ja nav ájn (Golden, 2014).

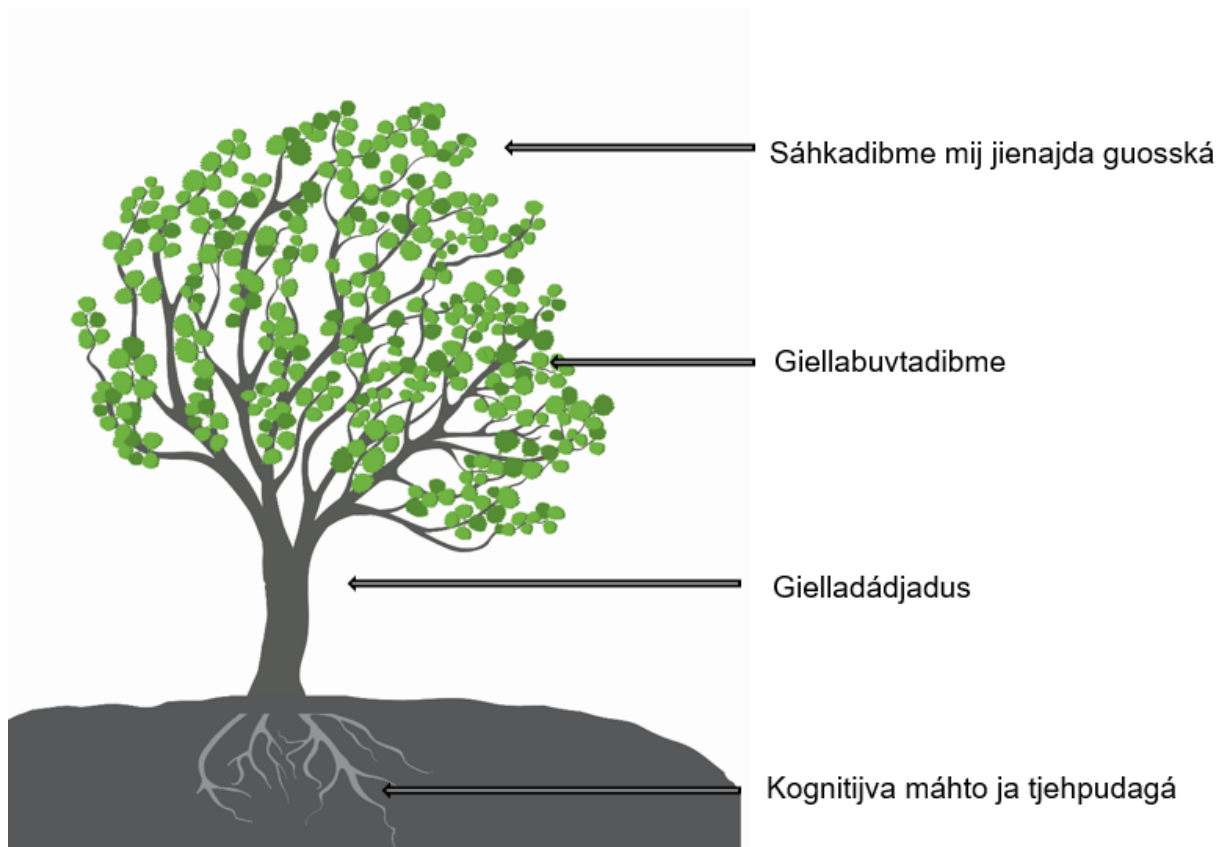
1.2 Giellaávddánibme

Mij la giella?

Giella l ávdemusát ulmutijj guládallamnænvo. Dat la vædtsak mav ulmusj adná ájádusáj hábbmimij ja ávddånbuktemij, sihke njálmálasj ja tjálasj guládallamin.

Gielalasj ávddånibmáj dárba ja mánná buorre ja moattelágásj giellaano modellajt. Storra sieradus la dan gaskan majt mánná dádjat ja majt iesj buktá javllat bágoj ja gárgadisáj. Dutkama vuosedi mánná dádjat gálmá - nielje gierde ienep gá majt javllá. Ájnas ulmme l máná dájmalasj báhkoboannudagáv lasedit (Baal ja Wirkola, 2003).

James Law (2000) gávvit gielav giellamuorajn.

Giellamuorra gávvit gielan li moadda oase ma aktij gulluji ja ma giela ávddánibmáj vájkkudi.

Muora ruohtsa vuosedi ævtoжда ma li ájnasa giela ávddánimen. Dasi gulluji duola degu arvusmahttem, gullo, kognitijva tjehpudagá, mujtto, ájttsam, gulldalimtjehpudagá ja symbávlládádjadus.

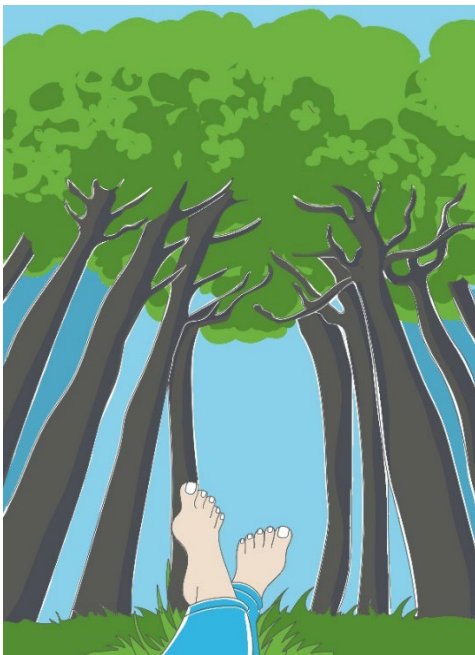
Muora mátta vuoset gielladádjadussaj. Gielladádjadus álu vajálduhteduvvá jali ij oattjo nuoges berustimev, gá mánná gielajn rahtjá. Lisj dávk álkkep giellaváttesvuodajt ájttsat dalloj gá mánná rahtjá jienaj, jali njálmálasj gielajn ietján. Gá mánná galggá dádjadit mij javladuvvá, de hæhttu bágoj merkadusáv dádjadit ja giela lingvistalasj njuolgadusájt dábddát. Dasi máhtta gullut gáktu bágo sájáduvvi ja gáktu bárdop bágojt maŋŋálakkoj váj syntávvalattjat sjaddá duolla.

Muora oavse vuosedi sáhkadibmáj/produktijva gielladádduj. Vaj mánná ávddánahtta máhtov subtsastit ájádusájt ja vuojnojt, de galggá sujna nanos báhkoboanndudahka ja máhttet bágojt sájádit ja gárgadisájt dahkat.

Muora lasta vuosedi vas dan oassáj sáhkadallamis mij jienajda guoská (fonologijaj ja artikulasjávnnáj). Gá mánná oahppá sáhkadit, de hæhttu oahppat jienajt buvtadit ja dádjadit giela jiednavuogádagáv.

Gielalasj diedulasjuohta

Máná oahppi bágoj sisanov ávdđál gá sjaddi ienep diedulattja giela hábmáj. Jus mánájs gatjât makkir báhko I guhka báhko, ja makkir la oanes báhko, de máhtta vásstedit muorra I guhka báhko ja juolggetjuvde I oanes báhko. Dalloj máná tjadná bágo sisanov buojkuldahkaj, gá muorra I alma væráldin guhkep gá juolggetjuvde. Esski skávllááldarin, lāhkām- ja tjállemoahppamin, de dábálettat oahppi sieradit giela sisanov hámes. Navti oahppi muorra I oanep báhko gá juolggetjuvde, bokstávaj lågo ja tjállemgåvå gáktuj.

Muorra ja juolggetjuvde ælla sæmmi guhkaga gá dajt vuojnna duohta væráldin.

Skávlån oahppe mañenagi oahppá gielav vuojnnet tsiekkadussan. Berustimev sirddet sisanos hábmáj la guovdátjin gá mánárgárdde ja skávllå gárvedahtta lāhkām- ja tjállemoahppamij (Helander, 2016).

Sámegielak mánájn li ráddjiduvvam máhttelisvuoda tjålalasj sámegielav vásedit sebrudagán. Stāhkam ja hárjjidallam tjålalasj dājmaj mánárgården máhtti gássjelisvuodajt hieredit skávlån. Dát guosská sihke lāhkām- ja tjállemåvddånibmáj, åbbålasj oahppamij ja guládallamij (Baal, Persen ja Wirkola, 2014).

Gielalasj oase

Gielav máhtta aj Bloom ja Lahey (1978) giellamodella milta gávvidit. Modælla juogeduvvá gálmå gielalasj oassáj, ma nubbe nuppev vájkkudi ja dárbahti aktan doajmmat.

Giellamodælla (Bloom ja Lahey, 1978).

Giellamodælla gávvit máná hæhttuji bágo sisanov dádjadit (sisadno), buktet duolla gárgadisájt dahkat, duolla sájádit ja jienajt buvtadit tjielggasit (hábme), ja hæhttuji buktet buojkuldagájt adnet riehta aktijvuodan (adno).

1.3 Moattegielakvuohta

Majt merkaj bágojt dábddát? Dasi ij la álkkes vásstádus, gá báhkomáhtto máhtta liehket moattelágásj. Báhkomáhtto máhtta liehket aktijva jali passijva. Aktijva gá máhtta bágojt adnet dalloj gá dajt dárba, ja passijva vas gá mujtta ja máhtta bágo merkadusáv dássju dalloj gá gullá jali javllá dav.

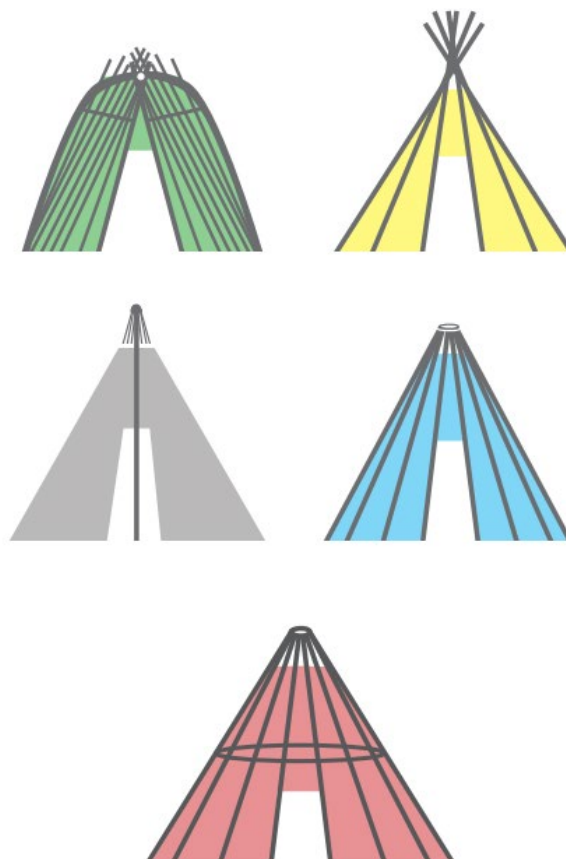
Nils Øivind Helander (2016) tjállá moattegielak birás máhtta vájkkudit vaj bágoj merkadus rievddá. Duola degu dat dárogiela værbba *vurdere* gullu álu aneduvvá nuorttasámegeiellaj veardidit báhkon. Dálusj sámegeiela báhko *sága* la udnásj giellaj rievddam *áđása* báhku, gá la vájkkuduvvam dárogiela bágos nyheter ja suomagiela bágos uutiset. Dakkár rievddadime máhtti diedulattjat dáhpáduvvat báhkodagádahttij, gá ietjá giela juokta sámegeielajt vájkkudi. Skávlá giellaáhpáduvva ja giellaadno máhtta dákkár giellarievddadimijda vájkkudit. Áhpáduvva giellamáhtto máhtta liehket viehken gá sámegeielav ja riikagiela buohtastahtta, ja navti máhtta dárbo milta sieradusájt huomáhttet árbbedábálasj ja áđá javllamvuogij gaskan. Dákkár diedulasjuoda daga máhtta gevvat nav vaj sámegeiella rievddá dárogiellan jali suomagiellan gánná sámegeiela bágo aneduvvi.

Báhkomáhtto áđá giela oahppamin merkaj dábddát ja máhttet mujtos bágojt viedtjat. Gielladutkam vuoset moattegielak báhkoahppamin ævtoduvvi tjuovvovásj báhkomáhttogájbbádusá (Jarvis 2009: 100):

1. buktet báhkohámijjt jiednadit ja tjállet
2. dábddát bágo merkadusáv(jt)
3. dábddát bágo báhkoklássav ja syntávsalasj ráddjimijjt
4. dábddát makkir aktijvuodajn ja makkir ietjá bágoj siegen báhko aneduvvá
5. dábddát bágov leksikávnálasj ja buojkuldagálasj assosiasjávnnájt, ma e bágo denotasjávnnáj gullu
6. diehtet man dábálasj báhko l anon, man formálla dat la ja makkir aktijvuodan dav máhtta adnet

Nanos giellamodella

Nanos giellamodellaj diedádusán dættoduvvá mánáj produktijva sámegiela tjehpudahka ævtot avtagielak, sámegiela birrasav. Sámegiella I rassje, madi rijkagiella I diehttelis. Jus máná ja nuora galggi sámástit, de hæhttu siján liehket sámegielmáhtto ja dábddát dárbov sámástit. Sámegiella hæhttu diedulattjat aneduvvat sihke guládallamin ja oahppamin (Pasanen ja iehtjáda, 2022). Dájt alodimijt máhtta vijddásappo tjadnat buojkuldakoahppamij. Buojkuldagáj oahppamav sihkarastáttit, de hæhttuji állessjattuga diedulattja gielav válljit, ja buojkuldagájt adnet guládallamin ja áhpadimen.

1.4 Giellaváttessvuoda ma ávddánibmáj guoski (DLD) 1

Máná ja nuora gejn li *giellaváttessvuoda ma ávddánibmáj guoski* (DLD), ma ávddála gáhtjoduvvin spesifihkka giellaváttessvuohtan, rahtji gielajn avtan jali moatten giellasuorgen (gehtja Bloom ja Lahey, 1978). Váttessvuoda máhtti tjanáduvvat juogu de báhkoboannudahkaj, grammatihkkaj, jienajda jali giela sosiála ja praktihkalasj vidjurijda. Dat merkaj sij gejn li giellaváttessvuoda máhtti rahtjat dádjadit mij javladuvvá, ávddánbuktet njálmálettjat ietjasa dábdojt ja ájggomusájt.

Dutke e diede vissásit massta giellaváttessvuoda báhti, valla miejnniji máhtta duola degu liehket genetikhalasj sivá (Bishop ja iehtjáda, 2017). Dat merkaj la stuoráp vada giellaváttessvuodajt oadtjot jus avtanik familjan li giellaváttessvuoda. Giellaváttessvuoda ihti mánáj árra giellaávddánimen, ja vihpi állessjattuga álldarij. Dábdomerka ja hásstalusá rievddi máná ávddánime milta, valla vuodo l huoman sæmmi.

Buojkulvis makkir hásstalus máhtta liehket gá mánán/oahppen li giellaváttessvuoda.

---

¹ Developmental Language Disorder

Máná ja nuora gejn li giellaváttessvuoda li iesjguhtiklágátja. Huoman li muhtem aktisasj dábdomerka ma giellaváttessvuodajda vuosedi:

- Máná giella ávddánibme I maŋŋunam
- Giellaváttessvuolta I máná stuorámus váttessvuolta
- Mánán/oahppen la váttessvuolta dádjadit gielav ja iesj buvtadit gielav
- Máná ávddánibme ietján la dábálasj

Giellaváttessvuodajt máhtta liehket gássjel ájttsat. Da máhtti álu segaduvvat ulmutjahttema váttessvuodaj. Mánná ij la tjuovvomin, vuojnet dakkár guhti lájkástallá jali ij jegada. Sosiála sæbrástallam máhtta aj liehket hásstalus mánáda gejn li giellaváttessvuoda. Máhtti álu boasstot dádjadit ja rahtjat sebratjit stáhkusijda.

DLD máhtta aj liehket oassen ietjá váttessvuodajs, degu láhkám- ja tjállemgváttessvuoda, váttessvuoda jienadagáj, mássjat, konsentrasjávnná ja váttessvuoda ma guoski ulmutjahttemij ja dábdoida. DLD máhtta aj liehket oassen biomedisijnalasj diagnávsájs, valla dalloj la gássjelisvuoda gielajn oassen diagnávsás.

Máná ja nuora gejn la DLD máhtti rahtjat verbálasj oahppamijn ja mujtijn. Váttessvuoda máhtti iesjguhtik dásen ja vijddudagán liehket, valla vájkkudi huoman sihke skávllávdttsemij ja soapptomij ja relasjávnnáda. Danen la ájnas árrat ájttsat sijájt gudi gielajn rahtji, kárttit sijáv, ja dan milta dájmajt jáhtuj biedjat. Giellabargon la dábálasj pedagogihkalasj fálaaldahka gássjelisvuodajt hieredit, juoga mij la ájnas gájkajda.

Muhtem mánájn máhtta aj liehket maŋŋunam giellaávddánibme. Maŋŋunam giellaávddánibme ij dárbaa váttessvuodajt merkahit máná ávddánibmáj guhkep ájge nalluj. Gássjel la vuojnet ja “predikierit” giela váttessvuodajt gá máná li vuollel 4-5 jagága, gá nav iesjguhtik láhkáj ávddáni. Dábálasjvuolta I vijdes árra giellaámastimen (Monsrud, 2022).

1.5 Moattegielaga - giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski

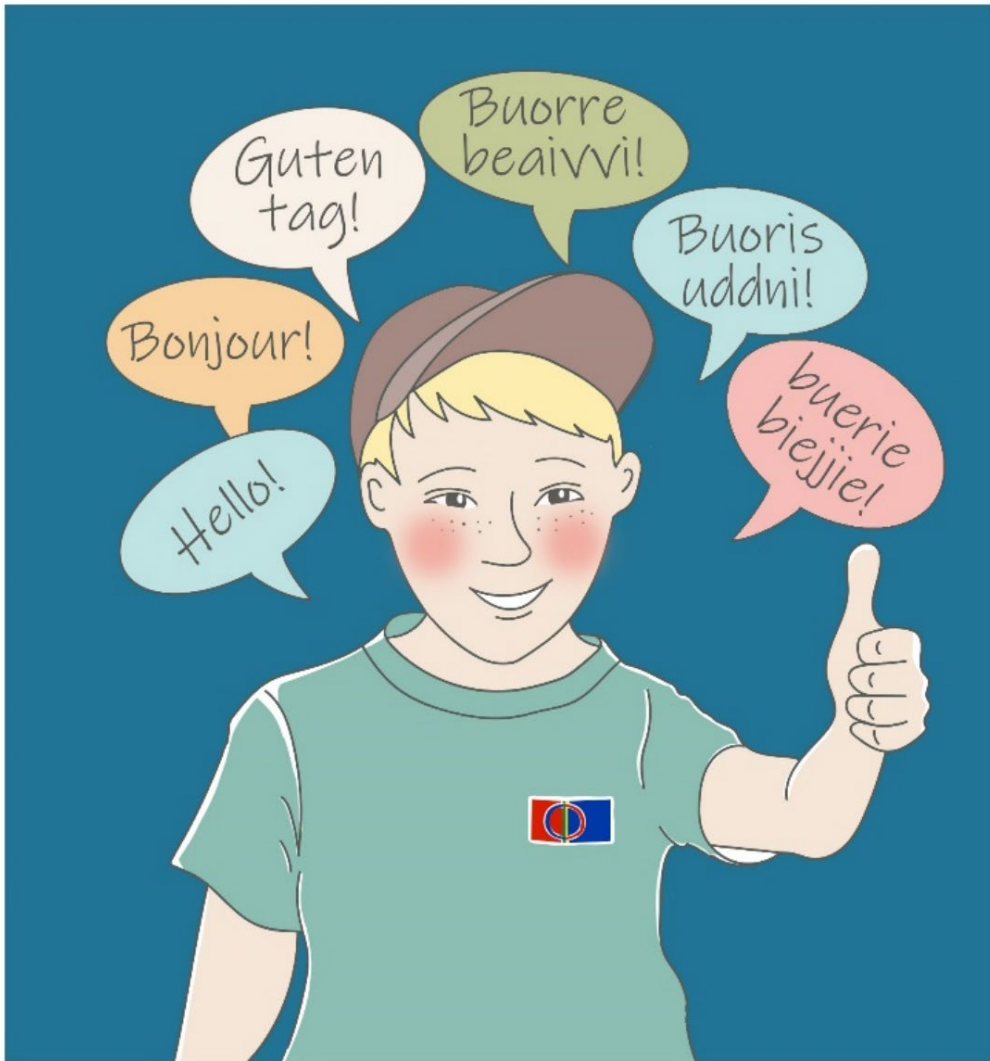
Moattegielaga gejn la DLD rahtji divna ietjasa gielaj. Dat merkaj mánán ælla giellaváttesuoda jus rahtjá dássju avtajn gielajn. Moattegielakvuohta iesj aktu ij dagá giellaváttesuodajt (Bishop ja iehtjáda, 2017). Moattegielak familja aloduvvi anátjit ietjasa gielajt mánájda, vájku mánán la maŋŋunam giellaávdánibme jali giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski. Giella I tjanáduvvam identitiehttaj ja állessjattuga aloduvvi dav gielav sahkadittjat mav buoremusát máhtti (Ryen ja Simonsen, 2016).

Moattegielaga mieddi divna ietjasa gielajn, valla váttesuoda málssu iesjguhtik gielaj milta. Danen la ájnas kárttit gielav ábbálattjat ja vijddát gá mánán la maŋŋunam giellaávdánibme. Ájnas la aj liehket várrogis ja diedulasj gá adná avtagielak mánáj nármajt giellakárttimin.

7-8 % mánájn li giellaváttesuoda (Befring ja iehtjáda, 2019). Moattegielagijn ælla ienep. Gasskamærrásattjat li juohkka klásson jali mánnájuohkusin 2 oahppe giellaváttesuodaj.

Oajvvesieradus moattegielak mánájs gejn li giellaváttesuoda ja sijás gejn ælla giellaváttesuoda, le máná gejn li giellaváttesuoda ienep gielalasj vige. Sij adni aj guhkep ájgev gielav áhpatjit. Danen la ájnas ieredit mánájt/oahppijt gejn li giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski, sijájs gudi e sámegielav nav buoragit buvte danen gá ælla nav hárrjánam sámegielajn. Álu li muodugasj gielalasj vige moattegielagij gejn li giellaváttesuoda gá moattegielagij gejn ælla giellaváttesuoda. Dat máhtá dahkat la gássjel árvustallat li gus mánán/oahppen giellaváttesuoda, jali ælla nav hárrjánam sámegielajn, sierraláhkáj jus áttjak li nuppát gielav oahppagoahám.

Giellaoahppamin dárba buorre gielalasj muossádimijt. Danen la ájnas diehtet makkir muossádime mánán li gielan (sihke vuostasj- ja nuppát gielan), jus ájttsá moattegielak mánán li giellaváttesuoda ma ávddánibmáj guoski.

1.6 Oahppamprosæssa buojkuldakåhpadimen

Øzerk ja Juuso (1999) dættodibá systematihkalasj buojkuldakoahppam la ájnas. Oahppam merkaj sihke dahkat, giehtadallat ja vuorkudit vásádusájt guhkesájge mujttuj. Vásádusáj vuodo I dábddát ja dálkkut mav dábddá ietjas ávdep vásádusáj milta (nav gáhtjodum persepsjávnnán). Navti máhtta ávdep vásádusájt ádá aktijvuodajda sirddet. Mujttováttesvuoda oahppamij vájkkudi. Jus ássje ælla vuorkuduvvam guhkesájge mujttuj, de ij máhte dajt viedtjat ja ávkástallat. Vásádusájt hæhttu giehtadallat ja buojkuldakvuogádagájda biedjat, vaj mañhela máhtta dajt adnet (Baal ja Wirkola, 2003).

Buojkuldakoahppamin li gálmma dáse (Nilsen ja Haugen, 2014).

1. Selektijva assosiasjávnná (identifiserit/dábddát/tjanástit)

Selektijva assosiasjávnná I buojkuldakoahppama vuostasj dásse. Dásen galggá oahppamdialávggá vájkkudit oahppe selektijva assosiasjávnnáprosessav átsádallá, gánná giellaávdánibme tjanáduvvá buojkulvisás buojkulvissaj oasen mav li oahppamin.

2. Selektijva diskriminasjávnná (ieridisájt ájttsat)

Selektijva diskriminasjávnná, jali ieridisáj oahppam, la buojkuldakoahppama nubbe dásse. Buojkuldakoahppama dásen galggá oahppe oahppat sieradit mij buojkuldahkaj gullu ja mij ij dasi gullu.

3. Selektijva generalisierim (muodugasjvuodait ájttsat)

Selektijva generalisierim, jali ájttsat (muhtem mudduj) muodugasjvuodajt la buojkuldakoahppama goalmát oasse. Dán dásen galggi oahppe ietja ájttsat gáktu buojkuldagá ma li sæmmi buojkuldakklásson li muodugattja.

Ávkástallat mav oahppe ávdutjis máhtti

Oahppij ávdep máhtto l ájnas vuodo ádá oahppamij. Ádá máhtto suddá aktij dajna máhtujn mij oahppen la ávdutjis. Oahppij ávdep máhtov ávkástallat gájbbet áhpadusáv diedulattjat pláni. Dat gájbbet tjadná oahppij mentála kártajt ja kognitijva sjiemájt aktij (Øzerk, 2011). Praktikhalatjtat dat merkaj áhpadiddje viehket oahppev vuojnnet aktijvuodajt ja tjanástagájt dan máhttuj ja vásádussaj mij oahppen juo la.

Jus oahppen ij la nanos ávdep máhtto tiemán, de máhtta boados sjaddat vádna dádjadus. Oahppáj la ienep gájbbediddje dahkat gávájt dasi mav ij la vásedam ja ássjáj mav ij dábdá, gá gávájt dahkat ietjas vásádusájda ja dábdos ássijda.

1.7 Manen la ájnas buojkuldagáj barggat?

Giellabargov la ájnas juo dættodit mánárgården. Nanos báhkoboannudahka viehket mánájt oahppat sihke ádå bágojt ja ádå vidjurijt. Dutkama vuosedi mánájn gejn la vijdes báhkoboannudahka mánárgårde álldarin la ávkke låhkåmin ja tjållemåvddånimen gå skåvllåj álggi. Mánáj árra báhkovuorkká tsoavttsu låhkåma ja tjållema ávddånimev. Báhkovuorkká 4-jagágin ja 6-jagágin tsoavttsu låhkåmdádjadusáv 9-jagágin. Báhkovuorkká 9-jagágin vas tsoavttsu låhkåmmåhtudagáv 9. klåssan (Hagtvvet ja iehtjáda, 2011).

Skåvlån oahppe oahpástuvvi moatte ja gájbbediddje tevstajda. Máhtti liehket moadda sivá jut la gássjel tevstaj sisanov dádjadit. Tevstajm máhtta liehket struktuvrra mav oahppe e dábdå, gárgadisdahkam mij la låssåt låhkåt, jali moadda bágo ja buojkuldagá ma li abmasa (Lützen ja iehtjáda, 2020).

Giella I divna guládallama vuodo. Máná gudi gielajn rahtji máhtti gássjelisvuodajt oadtjot sihke fágallattjat ja soapptsoma hárráj skåvlån. Jus galggá ságastallat, vásádusájt juogadit ja dádjadit majt iehtjáda javlli, de dárba j buojkuldagájt buoragit dádjadit. Dat vájkkut aj gå állessjattugin ájggu bargojt åhtsåt. Danen la ájnas ájttsat ja mánájda vaddet árra ja riehta dárjav vaj bæssa oahppat ja ávddånit ietjas dájdoj milta.

Mánálgárde rámmapládna

Mánálgárde rámmaplánan dættoduvvá mánálgárdde galggá guládallamav ja gielav ávdedit. Divna mánálg giella galggá nanniduvvat. Vuorrasamos mánálg galggi liehket vásádusá, máhto ja tjehpudagá vaj siján la nanos vuodo ja hállo skávlláj álgget.

Rámmaplánan tjuodtju aj sáme mánálgárde sáme guovlojn, galggi mánálg sáme giela máhtudagáv ávdedit. Galggá aj juohkka mánálg gielav dáhkkidit ja árvon adnet (Udir, 2017).

Fáhkaádstusá ábbálasj oasse

Oahppoplánan merustaláduvvi sáme gielfága vihtta vuodotjehpudagá:

- 1) njálmálasj tjehpudagá
- 2) buktet tjállet
- 3) buktet láhkát
- 4) buktet riekknit
- 5) máhttet digitála vædtsagijt adnet.

Skávllá galggá dilev hiebadit ja doarjjot oahppijt dajn vidán vuodotjehpudagájn váj ávddáni álles oahppammannulagán. Fáhkaádstusá ábbálasj oasen dættoduvvá aj áhpadus galggá sihkarasstet oahppe sjaddi jasskis giellaadnen. Nav vaj ietjasa gielalásj identitiehtav ávddánahtti ja máhtti adnet gielav ájádálátjit, vuojnosa tjehggitjit, guládálátjit ja iehtádij siegen soaptsotjit (Udir, 2020).

Buojkuldakoahppam

- Giellasmirjo ávddánbuktem ja tjadádibme

2. Giellasmirjjo

2.1 Ávddånbuktem ja tjadádibme

Jasskis rámma, kontinuitiehtta sisano dásen

Ávttjduvvá akta pedagávvggá Giellasmirjov tjadát. Navti kontinuitiehtta, struktuvrra ja dábdijdibme nanniduvvá. Giellasmirjjo vaddá máhttelisvuodav jasskis birástagájda ja soapptsomij. Pedagávvggá ávttjduvvá tjadádattijn lákkav tjället, mij máhtta boahitet ávkken gá mañjela galggá Giellasmirjo tjadádimev árvustallat.

Gålmmå dáse

Giellasmirjo áhpadusvuoron li gålmmå dáse, ja divna dáse galggi juohkka vuoron fáron. Ájggeadno juohkka dásen málssu álldara, giellatjehpudagáj ja aktugattjaj dárboj milta.

Tjadádibme

Akta áhpadimvuorro vihpá birrusij 30 min.

Vijddudahka: 3–5 bále vahkkuj, vuogas jus 7–8 vahko vihpá.

Juohkusa stuorrudahka: 3–5 oassálasste.

Akta buojkuldahka/báhko juohkka vuoron.

Máná/nuorap oajvveakterran

Giellasmirjjo galggá liehket ariedná gánnå máná/nuora li gielalasj oajvveaktera.

Pedagávvggá galggá liehket bagádiddje ja modælla.

Buojkuldakválljim

Gå vállji makkir buojkuldagáj galggá barggat, ávttjduvvá pedagávvggá válljiji

buojkuldagájt ma li ájggeguovddelis tiemájda/fágajda tjanáduvvam. Navti

sihkarasteduvvá buorre ja luondulasj tjuovvolibme.

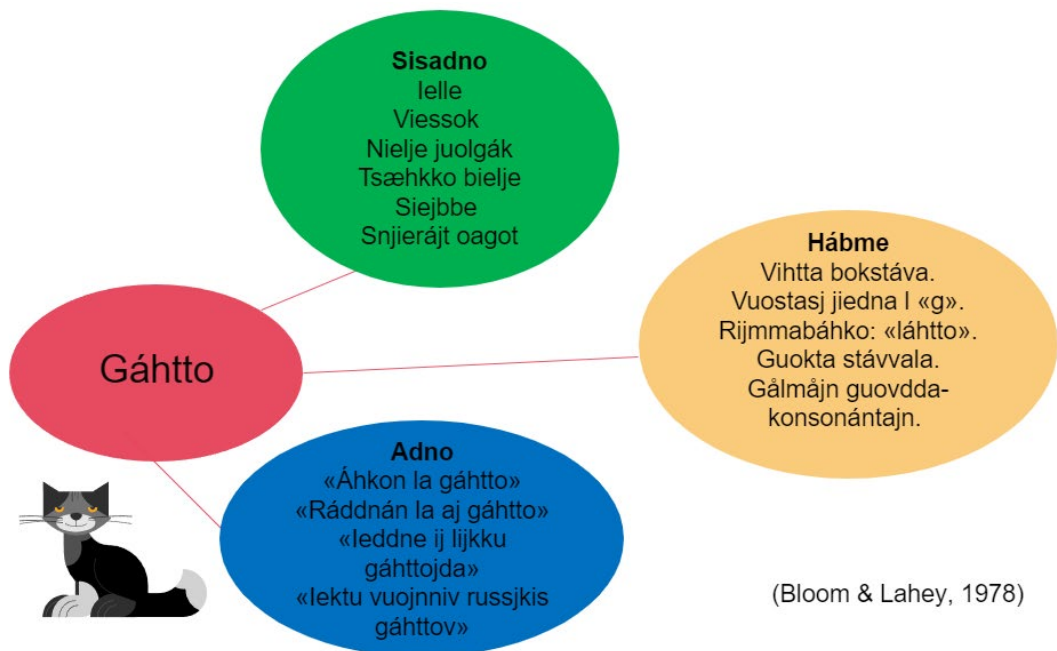
Aktisasj barggo sijdajn

Ávttjduvvá æjgádij siegen bargatjit Giellasmirjo aktijvuodan, vaj sijdan barggi sæmme buojkuldagáj gå mánájgáarden/skåvlån.

2.2 Giellasmirjo modælla

Giellasmirjo vuodoájádus la Bloom ja Lahey (1978) giellamodælla. Giellasmirjon li aneduvvam iesjguhtiklágásj oahppamstratesjijja ja ájnnsit dættoduvvá Ájáduskárta, Oahppamságastallam ja buojkuldakkárta.

Buojkulvis giellamodælla gáhtu máhtta barggat buojkuldagájn "gáhtto".

Mujte: Gehtja ienep buojkulvisájt buojkulvistjoahkken, mij tjuovvu.

VUOSTASJ DÁSSE: SISADNO - MAJT MERKAJ BÁHKO?

Báhkomahtto/semantihkka	Dájma/barggovuogij oajvvadásá
Báhko ávddánbuvteduvvá	<ul style="list-style-type: none"> • Báhkoplakáhtta ja/jali mierkkiduvvam tevstan. • Báhko gávviduvvá konkriehtan, gávván, tjuorggasin ja nav ájn. • Oassálasstij ávddámáhtto biejaduvvá aktisasj ájáduskárttaj tábluj, páhpertábluj, smartboardaj jali muodugatttaj. • Ájádusrido/ávddánbuktet ájádusájt, vuoro milta, gájka sæbrri. Áhpadiddje bagádallá.
<p>Nágin oajvvadásá gáktu máhtta gatjádít:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Majt jáhká báhko merkaj? ○ Majt máhtta báhko dán aktijvuodan merkahit? ○ Substantijva: Gánná dakkárav gávnna? Masi dat aneduvvá? Gudi dav máhtti adnet? 	

Vuostasj dásen galggap ávddán oadtjot majt oassálasste assosieriji bágo merkadásjn. Dat galggá liehket njálmálasj doajmma oassálasstijda. Galggi ietjasa bágoj sijá vuostasj ájádusájt subtsastit.

Udnásj báhko ávddánbuvteduvvá juogu báhkoplakáhtajn jali tevstan mierkkiduvvá. Pedagávvggá tjállá oassálasstij vuojnojt aktisasj ájáduskárttaj páhpertáblluj, táblluj, jali muodugattjaj. Pedagávvggá ij galga dán dásen diedojt subtsastit, valla jádedit ja bagádallat oassálasstijt subtsastittjat mav ietja máhtti. Dánna hæhttu oahppijda vaddet ájgev subtsastittjat ietjasa ájádusájt, árvustallamijt ja gávvidimijt. Pedagávvggáj máhttá liehket hásstalussan sjávot árrot.

Mujttemlissta pedagogávvggáj:

- Aktisasj ájáduskártta - gájka sebrudahteduvvi. Majt diehtep bágo birra?
  - Juohkka oassálasste subtsas ietjas ájádusájt/assosiasjávnajt
  - Oassálasste vuoroj milta ságasti
  - Máhttelis la gahppadit vuoro badjel - gájka galggi hásstaluvvat

- Mån-sajájduvvam máhtto.
  - Árvvalusá ietjasa vásádusáj ja dádjadusá milta
  - Ij la makkirak “boasto” vásstádus
  - Pedagávvggá hásstaluvvá vattátjit positijva respánsáv
  - Pedagávvggá hæhttu sihkarasstet oahppe tjalmostahtti jur dav bágov

- Bagádibme ja modellierim.
  - Pedagávvggá gatjájat tjiegnalit ja rahpasit
  - Pedagávvggá máhttá oahppe siegen oassálasstet, ja buktet ietjas oajvvadusájt

Gitta 9-jagák máná vuojnnet bágojt dájmaj milta tjelggiji; masi dav máhttá adnet jali iehpetjelggasit majt báhko merkaj (aktijvuoda milta). Gá máná stuorru, de máhtti ienep ja ienep abstrávta prinsihpajt adnet gá bágojt merustalli (aktijvuoda milta). Oahppe báhkodádjadusá kvalítiehtta mierret makta oahppe vuojnnosisanov dádjat.

NUBBE DÁSSE: HÁBME

Máhtto bágo jiednastruktuvra birra	Dájma/barggovuogij oajvvadásá
<p>Sjåpkadum bágo</p> <p>Stávvala</p> <p>Jiena</p> <p>Vokála ja konsonánta</p> <p>Diftånŋa</p> <p>Vuodohábme ja sårjådimminstar (kasusa)</p> <p>Bågo vuojnnoquodde avtadagå ja nav åjn.</p>	<p>Dajda bargojda gåvnnuji moadda vuoge majt máhttå adnet doarjjan/struktuvrran ålldara ja åvddånime milta.</p> <p>Duola dagu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Giellaståhkusa • Rijmma ja ritma • Sågastallam/årvvaladdam bágo jiednastruktuvra birra
<p>Någin oajvvadáså gåktu máhttå gatjådit:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Le gus bårhko sjåpkaduvvam? ○ Galla stávvala li bårgon? ○ Makkir jienaj ålggå bårhko? ○ Galla vokåla, konsonånta ja diftånŋa li bårgon? ○ Mij la bágo vuodohåbme? ○ Gåktu máhttå bårgov sårjådit? ○ Makkir bårgoj rijmme dåt bårhko? 	

Nuppát dásen oassálasste ájn tjalmostahtti dav sæmme bágov mij lij vuostasj dásen. Tjuovvovattjat gávna buojkulvisájt bágo háme/jiednastruktuvra iesjuhtiklágásj vidjurijs majna máhtta barggat. Dat merkaj báhkuj moattet bieles lahkanit. Oassálasstij giellaávddánibme biedjá ævtojt dasi majt galggá dættodit ja makkir dájmajt vállji.

Pedagávvggá máhtta válljit tjalmostahttet:

- Njuolgadusájt, rijmajt (giellastáhkusijt)
- Fánta
- Unna bokstávátja ja/jali stuorra bokstáva
- Bájnnet vokálajt/tjuokkajt tjállet vokálaj vuolláj
- Stávvalijt
- Sjoappkabágojt
- Ávddástávvala
- Vuodohábme ja sájádimminstar
- Morfiemasaj prinsihpa
- Bágo bágoj sinna
- Ádá bágojt dahkat
- Luvkkotæksta

GOALMÁT DÁSSE: ADNO/TJOAHKKÁJGÆSOS

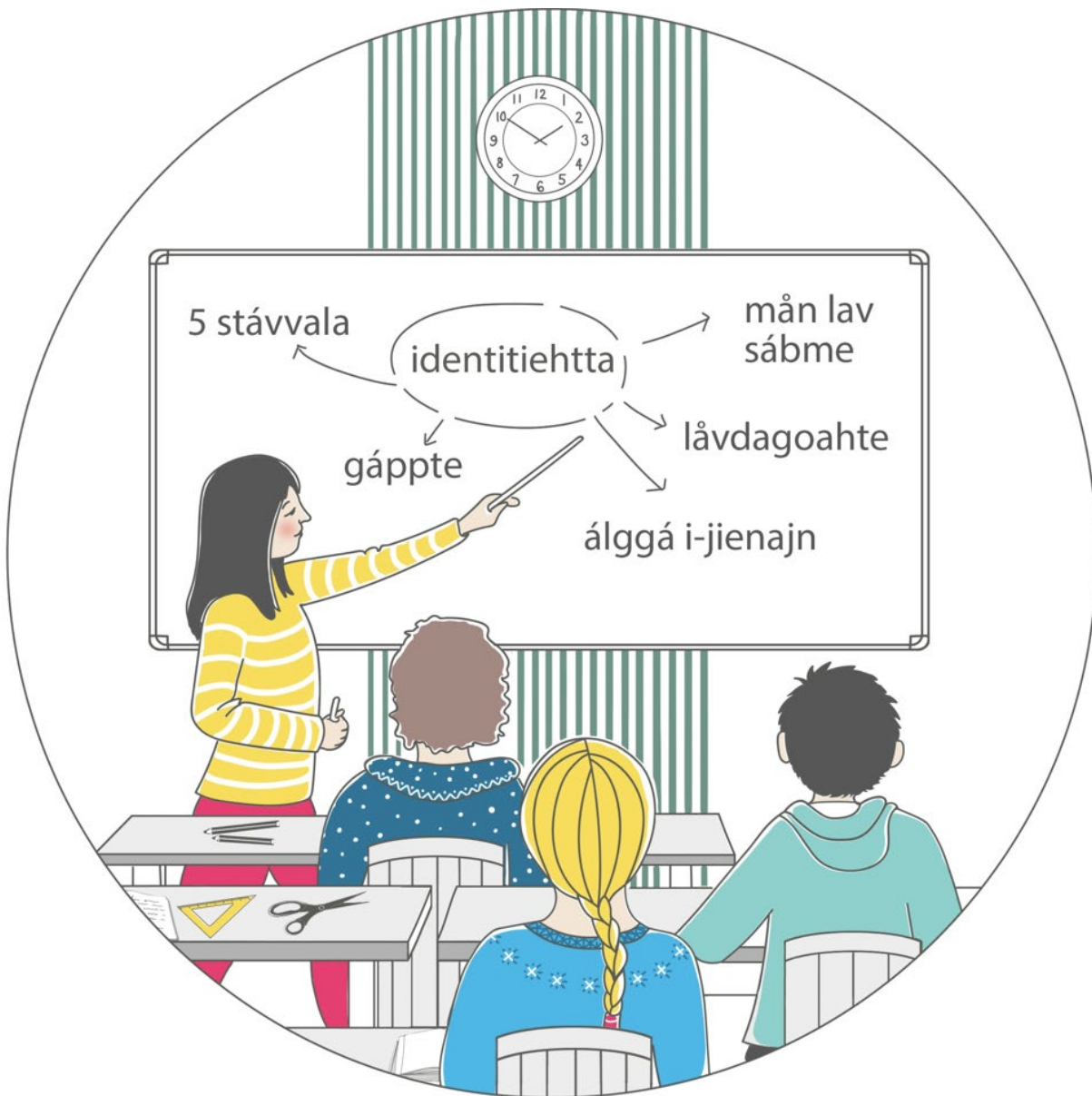

Máhtto bágo birra ulmmelasj aktijvuodan	Dájma/barggovuogij oajvvadásá
Aktidit bágo hámev, sisanov ja anov	<p>Dánna máhtti oassálasste párran barggat.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mij tjuodtju leksikávnán, báhkogirjen jali internehtan? • Adnet bágov gatjálvisájn ja vásstádusájn nubbe nuppijn. • Tjieggit bágov nubbe nubbáj: hámev ja sisanov, badjásasj- ja vuollásasjbuojkuldagájt, synonijmajt ja antonijmajt ja nav ájn. • Adnep bágov stáhkusijn ja spelajn. • Aktan tjoahkkáj giesset báhko-/buojkuldakkárttaj • Oassálasste biedji bágov ja buojkuldakkártav ietjasa báhkogirjjáj/ báhkomæjstárgirjjáj/báhkoscálmáj <p>Tjuovvolibme sihke klásson ja sijdan.</p>
<p>Nágin oajvvadásá gáktu máhtta gatjádít:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Majt lip bágo birra oahppam? ○ Gáktu dij dálla bágov tjieggihihtit? ○ Gáktu adnep bágov iesjguhtiklágásj aktijvuodajn? 	

Oassálasste oadtju duodastuvvam ietjasa dádjadusáv iesjguhtiklágásj dájmaj baktu, madi pedagávvggá hiebat buorre ja jasskis dilláj. Goalmán dásen galggi oassálasste bágov adnet moatte láhkáj. Sij galggi átsádit ietjasa ádá máhtov bágo sisano ja háme birra majt dálla li oahppam gá guládalli iehtjádij juohkusin.

Mujttemlissta pedagávvggáj:

- Oahppamságastallam. Tjieggit bágo merkadusáv ja hámev guhtik guojmmásisá ja buktet buojkulvisájt.
  - Bargap njálmálatjtat - páralattjat
    - Semantihkalasj ja fonologijjalasj dábdomerka
    - Báhko kontevstan
- Stáhkát ja spellat
  - Párra juohkusij milta
    - Báhkokártá majna li gávva ja tevsta
    - “Báhkotjiegгимspella”: vuorbádit kártáv ja tjieggit hámev ja sisanov
- Aktisasj báhko-/buojkuldakkárta
  - Pedagávvggá dævdá jali la dævdám aktisasj báhko-/buojkuldakkártav
    - Aktidit ja tjoahkkáj giesset aktisasj máhtov bágo birra
    - Sisadno, hábme ja adno
- Báhkomæjstárgirje/skálmmá
  - Juohkka oassálasste oadtju udnásj báhko-/buojkuldakkárta moattedimev
  - Udnásj báhko duoddiduvvá Báhkomæjstárgirjjáj/Skálmmá báhkolisstaj
  - Páhperbiehkke gánná tjuodtju dat báhko majt máhtá konvoluhttaj biedjat mij la skálmmáj lijmmidum.
- Tjuovvolibme
  - Stuorebusj juohkusin/klássan. Pedagávvggá sihkarasstá tjuovvolimev klássan
  - Sijdan - Diedo ávdástiddjijda
    - Sijdabargo - tjieggit bágov iehtjádijda viehkenævoj ma li Skálmmán/Báhkomæjstárgirjen ja/jali láhkát oanestevstav

2.3 Buojkulvisá makkir bágojt válljit

Báhkolista li sierralágátja, ja pedagávga válljii listajt oassálasstij ævtoj ja dárboj milta. Tjuovvovattjat vuosedip buojkulvisájt majt lip báhkolistajs viedtjam iesjguhtik áldardásijn, ja nammadip muhtem sierralágásjuodajt daj bágoj majt lip daj iesjguhtik listajda válljim.

Oasse mánárgárddejuohkusij báhkolistajs:

Miehttse	
Muorra	lenemusát substantijva
Ulmusj	lenemusát konkrehta
Girje	Bágo ma gulluji bæjválasj
Stuorak	dájmajda
Famillja	Bágo majt máná li gullam
Dálkke	
Bárrám	
Álggobiktasa	
Gasskabiejve	

Oasse smávvaskávládáse báhkolistajs:

Vuoras	
Oalges	Segadus substantijvajs ja adjektijvajs
Rádna	Segadus konkrehtajs ja abstrávtajs
Jánndur	Bágo ma gulluji bæjválasj dájmajda/fágallasj
Berustit	tiemájda
Rijmmo	Segadus bágojs ma li álu ja vuorjját anon
Suohkan	
Vieledit	
Jáhpe	
Ájádus	

Oasse gasskaskávlládáse ja nuorajskávlládáse báhkolistajs:

Argumentierit	
Dæddo	Moadda fáhkabuojkuldagá/akademijjalasj
Ájttsat	buojkuldagá
Árbbasj	lenep abstraksjávnná
Termomiehtar	Bágo moattet fágas viettjaduvvam
Mannat	Segadus substantijvajs ja verbajs
Subtraksjávnná	
Gievlle	
Sebrudahka	
Dáلكádahka	
Tjuodtjelit	
Láptosdæddo	
Planiehtta	

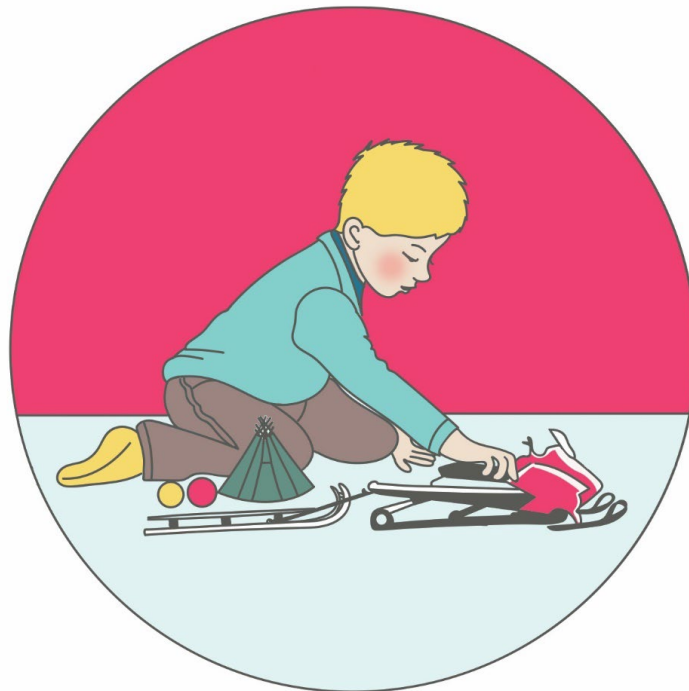
Oasse joarkkaskávlá báhkolistajs:

Isolierit	
Dáhkkit	Segadus substantijvajs ja verbajs
Sylindar	Bágo viettjaduvvam áhpodusprográmmas
Værrokárttá	Moadda amásbágo/fáhkabuojkuldagá
Oahppopládna	Bágo ma boahhte bargguy gulluji ja
Sjiehtadus	állessjattugij vidjurijda
Duodastus	
Fárttarádje	
Buvtadibme	
Riekknit	

Kommentára báhkolisstaj:

- Bæjválasj bágojt la ájnas válldet fárruj sijá diehti gejn ij la nav nanos giella, váj ælla dássju gássjelis/akademijjalasj bágo.
- Juohkka vuoron Giellasmirjon ávddánbuvteduvvá dássju akta ájnna báhko/buojkuldahka, e val gárgadisá (duola degu Gassko bieje). Sjoappkabágo, duola degu bijlladivudahka, tjerastimklássa, máhtti aneduvvat.

Mujte: Vuostasj tjuovvusin gávna ienep buojkulvisájt gáktu bágojt vállji.

2.4 Pedagogvågá árvustallama

Mánárgárde referánssajuohkusa diededime:

- Mánárgárden lidjin buorre vásádusá metávdájn. Vuojnnin máná jáhtelit ájttsin gáktu barggovuohke lij, gá lidjin sáemmilágásj prinsihpa juohkka vuoron. Barggin divna gálmájn ásiin avta bále, valla hiebadin vijddudagáv máná álldarij ja dájmajda.
- Gá mánárgárden vuogijn barggagáhtin, de máná álu tjielggigáhtin buojkuldagáj sisanov álgon, maŋŋela vas dan hámev ja anov. Maŋenagi ájttsin máná ietja válljijn barggat hámiin ávddál sisano ja ano. Dát guoskaj sierraláhkáj skávllájuohkusij. Mánárgárddeáhpaddidje hiebadin vaj máná bessin fáron mierredime makkir vuoron barggin, jus sisanujn vaj hámiin álggin.
- Máná oajvvadin ja assosierijin sihke ájnegis bágojt ja gárgadisájt dajda visses buojkuldagájda. Sierraláhkáj lijkkujin barggat sjoappkabágoj, rijmmabágoj, stávvalijt spædtjot ja bágoj vuostasj jienav gulldalit.
- Mánárgárddeáhpaddidje vásedin máná lidjin mávtuga gá metávdáv tjadádin. Buojkuldagáj barggin sihke bievde birra, álggon, manojn, sáttojkásson, stáhkusij baktu, gárvvunattijn ja svarkestimbáttájn. Vuogev máhtij álkket hiebadit iesjguhtiklágásj dájmajda.
- Buojkuldagáj válljima aktijvuodan tjadnin buojkuldagájt mánárgárde vahkkusasj ja bæjválasj tiemájda. Duola degu “Tjuojggat” buojkuldagájn barggin dan vahko gá lidjin tjuojggamin, ja “Ruohttaáddjá” buojkuldagájn vas javlaj ájge.
- Ábbálattjat mánárgárddeargge árvustallin suohtas lij barggat vuogijn ja bagádus sámegeillaj lij ávkken.

Skávlá referánsajuohkusa diededime:

- Skávlá ja sijdda aktan bargajga vaj sijdda galgaj metávdá birra diehtet ja vaj bessin sæmme buojkuldagáj barggat gå skávlán. Áhpadiddje tjelggijin metávdáv æjgáttjáhkanimen ja lidjin aj tjállám makkir buojkuldagáj galggin vahkkoplánan barggat.
- Áhpadiddje lijkkujin metávdá tjadádibmáj. Sijá mielas lij álkke metávdáv tjadádit. Mañenagi oahppin oahppe metávdá struktuvrav, navti sjattaj álkkep bargov tjuovvot. Gå ádá buojkuldagáj barggagáhtin, de oahppe diehtin gáktu buojkuldagáj galggin systematihkalattjat barggat. Áhpadiddjij mielas metávdá mávtástuhtij oahppijt buojkuldagáj oahppamin.
- Áhpadiddjij mielas lij vuogas buojkuldagáj dábdát, aj gå láchkin ja tjállin. Oahppe bágojt snivábut tjelggijin mañnela gå lidjin buojkuldagáj barggam metávdá baktu.
- Muhtem áhpadiddje dahkin sierra barggomálajt tjadádibmáj. Navti adnin metávdá prinsihpajt ja hiebadin dav ietjasa barggovuogijda. Nágin áhpadiddje gasskadásen barggin metávdáj sihke sámegiel-, dárogiel- ja ieñjils fágan. Lidjin aj buojkuldagáj fágajda tjadnam, duola dagu matematihkkaj.
- Áhpadiddje vásedin oahppe dárbahin ienep ájgev abstrávta moallánagáj ájádálátjit ja tjelggitjit, valla lidjin ienep dájmalattja substantijvaj.
- Skávlá mielas lij ilá állo metávdáv tjadádit vihti vahkkuj. Tjadádin dav gálmme gå dat buorebut hiebaj praktihkalattjat.

3. Ávkev mihttit

3.1 Skárimgájbádusá

Muhttijn la gássjel árvustallat le gus mánná/oahppe bágov dádjadam vaj ij. Lisj dágálasj jus mánná/oahppe tjielggi bágov definisjávna baktu.

1 tjuogga

- Buorre synonymma (duola degu “Goahte I árromsadje jali árudahka”).
- Adnovuohke (duola degu “Rássjojáhkka rásjo vuosttij suodji”).
- Ábbálasj klassifiserim (duola degu “Miesse I boatsoj”).
- Oajvvedábddomærkka (duola degu “Girje I iehtjádij tjálatattjat guládallat”).
- Ietjá duolla tjielggidusá dábddomerkaj ma vuosedi bágov la dádjadam.

0 tjuokka

- Ábbálasj vásstádus, vásstádus mij la riehta, valla nievres sisanujn (duola degu “Spihkár aneduvvá juojddá dagátjit”).
- Iehpetjielgga synonymma (duola degu “Subtsas la juoga mij ij la állu duohta”).
- Sierralágásj jali gártjeduvvam adno (duola degu “Vuossa I juoga mav guoddá”).
- Dábddomærkka mij la riehta, valla ij la oajvvedábddomærkka (duola degu “Miehtjer la garras”).
- Gá buojkulvisáv jali bágov adná tjielggidusá dagi (duola degu “Væhttsá I sán guhti I ládje”).
- Adná rumájgielav anov vuosedittjat.
- Boasto vásstádus.

3.2 Kárttimsjebmá

Kárttima ávddála: _____ Kárttima maŋŋela: _____

Namma: _____ Áldar: _____ Dásse: _____

Vatte 1 tjuokkav jus vásstádus la dáj kategorijjajn. Vatte 0 tjuokka jus vásstádus ij la avtak dásj kategorijjajs.

Báhko	Máná/oahppe vásstádus		Synonijmma jali antonijmma	Adno- vuohke	Ábbálasj klassifiserim	Oajvvedábd- mærkka jali moadda buojkulvisá ma aktan vuosedi dádjadusáv	Tjuokka	
							Á	M
	Ávddála							
	Maŋŋela							
	Ávddála							
	Maŋŋela							
	Ávddála							
	Maŋŋela							
	Ávddála							
	Maŋŋela							

3.3 Buojkulvis gáktu kárttit

		Vatte 1 tjuokkav jus vásstádus la dáj kategorijjajn. Vatte 0 tjuokka jus vásstádus ij la avtak dásj kategorijjajs.						
Báhko	Máná/oahppe vásstádus	Synonijmma jali antonijmma	Adno- vuohke	Ábbálasj klassifiserim	Oajvvedábddo- mærkka jali moadda buojkulvisá ma aktan vuosedi dádjadusáv	Tjuokka Å / M ²		
Mánáj- gárdde: Juhtusa	Ávddåla	Dat la suohtas – nágina li fijnuga				0		
	Maŋŋela	Máhtta liehket ællja, gussa jali vuoksa. Nágina árru miehtsen, iehtjåda fievsen. Juhtusijn li 4 juolge.			X		1	
4. árvustallam Dåbdo	Ávddåla	Dåbdddåt juojddå				0		
	Maŋŋela	Ávon, måvtuk, suhttam. Dåbddu sissŋelin.			X		1	
9. árvustallam Råmåt	Ávddåla	Girjje. Danna måhtta Jubmela bågov låhkåt	X			1		
	Maŋŋela	Diehtogirjje. Råmåt la risstalasj girikko åjllis tjålos.	X		X		1	

² Å = Ávddåla
M = Maŋŋela

3.4 Moattedimsjebmá báhtusij registrierimij

Mánná/ oahppe nr.	Sjiervve	Dásse	Avtagielak (1) Moattegielak (2)	Hárjjidallambáhkolissta Galla bágo =				Dárkestimbáhkolissta Galla bágo =				Merkadus
				Majt buktá ávddála ja maŋŋela	Oahppam	Ittij áhpa	Vuosstá- lakkoj	Majt buktá ávddála ja maŋŋela	Oahppam	Ittij áhpa	Vuosstá- lakkoj	
				1-1	0-1	0-0	1-0	1-1	0-1	0-0	1-0	
1												
2												
3												
4												
5												
6												
7												
8												
9												
10												

letjá kárttimræjdoj oajvvadusá:

- Árra Giella Ávddånime Registrierim (ÁGÅR), Iđut, 2019.
- Báhkodádjadus, Info Vest, 2019.
- BoEge – Gielalasj guoradallam, Info Vest, 2022.
- Fonemgæhttjalibme julevsámeigiella, ČállidLágádus, 2018.
- Guovtegielakvuoda gæhttjalibme julevsámeigiellaj (TOSP), Sáme lãhkãnguovdásj.
- Guovtejagágij giella 2, julevsámeigiellaj, Iđut 2019.
- Nasjonála gæhttjalime, Udir, 2022.
- SIM - Sámeigiella impressijvva morfologijjalasj gæhttjalibme, Davvi Girji 2013.
- Tállaálgadibme, Info Vest, 2019.
- 4-jagágij giella, julevsámeigiellaj, Iđut 2019.
- 20 gatjálvisá giellatjehpudagáj birra, Statped, 2012.

Mujte: Ábbálettjat lisj dávk iehperealisstalasj jáhkket máhttá mánáj gæhttjalimbãhtusij buoredit standardisieriduvvam gæhttjalimijn nágin vahko buojkuldakãhpadime maŋŋela. Ij gãjt galga jáhkket mánáj gielalasj vissjalisvuohta jáhtelit bárrãn.

Gáldo

Baal, L., Persen, T., & Wirkola, K. (2014). *Gielalaš diđolašvuodáiskan*. Nuortta Statped.

Baal, L. & Wirkola, K. (2003). *Hoahkat ja stoahkat – Rávvagat mo sámegeielain bargat 1. klásson*. Sámedigge Vuonan.

Befring, E., Næss, K. A., & Tangen, R. (2019). *Spesialpedagogikk* (6. utg). Cappelen Damm.

Bishop, D.V.M., Snowling, M.J., Thompson, P.A., Greenhalgh, T & The CATALISE-2 consortium (2017). *Phase 2 of CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology*. *The Journal of child Psychology and Psychiatry*, 58 (10), s. 1068-1080.

Bloom, L., & Lahey, M. (1978). *Language development and language disorders*. New York ; London : Wiley.

Buch, B., Bremholm, J., & Lützen, P. H. (2020). *Bedre tekstlæsning på ungdomsuddannelserne – strategier og læseguides*. København: Dafolo A/S.

Forseth, B. U, Ottem, E., Platou, F. & Sæverud, O. (2017). *Begrepslæring – En strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*. Statped.

Golden, A. (2014). *Ordforråd, ordbruk og ordlæring* (4. utg). Gyldendal akademisk.

Hagtvet, B. E., Lyster, S. A., Melby-Levråg, M., Næss, K. A. B., Hjetland, H. N., Engevik, L. I., Hølland, S., Karlsen, J., Klem, M. & Kruse, J (2011). *Ordforråd i førskolealder og senere leseferdigheter – En metanalytisk tilnærming*. *Spesialpedagogikk* 1/11.

Helander, N. Ø. (2016). *DIEĐUT 1/2016: Ohppojuvvon ja sohppojuvvon giella. Gielladiđolašvuohhta, čálamáhttu ja guovttegielatvuohhta*. Sáme allaskávlá.

Jarvis, S. (2009). Lexical transfer. I Palenko, A. (Red.), *The Bilingual Mental Lexicon. Interdisciplinary Approaches*. Bristol - Buffalo - Toronto: Multilingual Matters

Law, J. (2000). Children's communication: development and difficulties. I J. Law, A. Parkinson, & R. Tamnhe, *Communication difficulties in childhood : a practical guide* (s. 338). Oxon : Radcliffe Medical Press.

Monsrud, M.B. (2022). "One size does not fit all": En studie av språkferdigheter blant flerspråklige barn og unge. (duo.uio.no) PHD-avhandling, Institutt for spesialpedagogikk, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Nilsen, V. D. & Haugen, R. (2014). *Begrepsvansker – barns sviktende forståelse av ord*. Nilsen, V. (Red), *Spesialpedagogisk hjelp i barnehagen* (1.utg). Cappelen Damm Akademisk.

Åhpadusdirektoráhtta. (2020). Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoáhpadussaj. Viedtjam 01.02.2023 [Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen \(udir.no\)](#)

Åhpadusdirektoráhtta. (2017). *Rámmapládna mánáigárdđáj*. Udir. Viedtjam 05.01.2023 [Rámmapládna mánáigárdđáj \(udir.no\)](#)

Pasanen, A., Päiviö, Á. M., Baal, B.A.B., Mikkelsen, I. L. S. (2022). *Sterke språkmodeller*. Sámedigge. [Sterke språkmodeller \(sametinget.no\)](#)

Ryen, E., & Simonsen, H. G. (2016). Tidlig flerspråklighet - myter og realiteter. *NOA - Norsk Som andrespråk*, 31(1-2). Hentet 10.02.2023 fra <http://ojs.novus.no/index.php/NOA/article/view/1188>

Øzerk, K. (2011). *Pedagogikkens hvordan 2*. (1.utg.). Oslo og Kautokeino: Cappelen Damm.

Øzerk, K., & Juuso, R. (1999). *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárddiide*. Sáme åhpadusráde.

Tjuovvusa

Mujte: Hárjjidallambáhkolistaj bágoj oahppe ienebut oahppá gá dárkestimbáhkolistaj bágoj. Gå máná/oahppe li hárjjidallambáhkolista buojkuldagájt oahppam, vijddán dádjadus dárkestimbáhkolista bágojs majt ælla oahppam. Dát vuoset mánájn gudi gielalattjat rahtji la stuorra oahppampotensiála mij ij la aneduvvam.

Buojkulvisá buojkuldagájs maj máhtta barggat

Mánárgárddejuogos	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Famillja	Biktasa
Rumáj	Balvva
Dábdo	Trávtor
Rámbuvdda	Fiekse
Dáلكke	Oarbena
Háme	Merra
Mánárgárdde	Dállá
Bárrámvædtsaga	Vuossa
Boatsoj	Kloahkka
Bájnno	Miehttse
Dálvve	Gasskabieje
Vuoján	Stáhkusa
Tjuorggat	Slihtura
Jahke	Tjalmmejlása
Bæssátja	Tjáhtje
Dáhtámasijjna	Skáhppa
Juojgos	Galmmaskáhppa
Stáhkát	Lávla
Judos	Bievde
Oadne	Vanntsa
Galmas	Kamera
Guhkke	Ridne
	Giesse
	Basæŋŋa

Smávvaskávládásse	
1. jahkedáse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Gáffil	Biejvve
Bivtaslássa	Giesse
Dábddát	Droassja
Asjæhtta	Giehta
Dabrrimbádde	Merra
Giesset	Riebij
Vuodná	Giehta
Diehkke	Rujtta
Plussa	Tjårmmå
Linjålla	Lijmma
Galmmaskáhppa	Libjja/silbbahærvva
Sehka	Njuobrrre
Låvdagoahte	Idja
Fiervvá	Happset
Kiwi	Gievle
Bierggojupptsa	Pænnaskuvddo
Luossa	Hulloguobá
Kålrabi	Tussja
Tiedja	Girjje
Gárot	Sáme máles
Mobiltelefonná	Dræssa
Juolgge	Dáhtámasijinna
Ællja	Åhpaddje
Oahppe	Buolvva
Kloahkka	Klássá
Gáppte	Famillja
Gidá	

Smávvaskávládasse

4. jahkedáse

Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Viŋkal	Vaksijnna
Kártta	Gårkkå
Koordináhttasystiebma	Skálltjo
Nihtadiagramma	Gehtsulahka
Giellasuorgge	Bierggo
Bájkkenamma	Ullá
Rumáj	Fiervvá
Varresvuolta	Dákke
Dávtálvis	Sjuodnjo
Dávte	Merranáste
Sælla	Háddidus
Diehkko	Máhtto
Njuovvat	Girnno
Varrajáhtulahka	Tjoarvverikkas
Gárdde	Svállásnuolgga
Vuoján	Ællja
Suoldudahka	Prosjækta
Biebbmoábnas	Muohtavuoján
Lijkke	Loagga
Vuopta	Tjuolmma
Tjuvddesadje	Urtas
Bivddo	Idiedja
Sjuohpan	Diehto
Skihpuđahka	
Njåmmu	
Tjievres	

Gasskaskávllådásse

6. jahkedáse

Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Manno	Tiebmá
Miehttse	Barggo
Luorkijdit	Dáde
Rievtugis	Dávtálvis
Boanndá	Hárjjidallam
Buohtastahttet	Tullár
Duobddák	Goahttsemuora
Hædjo	Doadjet
Plánit	Muodugasjuoda
Dálkádahka	Biedjat
Árbbasj	Muodulvis
Prestierit	Iesjguhtiklágásjuoda
Væráltoasse	Buojkulvisá
Ávddånibme	Vájjkkudit
Dahko	Hæjosvuohta
Teknihkka	Oajvvestáda
Rádje	Dávte
Aktisasj barggo	Oajvveulumusj
Gájse	Diehkke
Argumænnta	Tjuottjodus
Dutkat	Filmmaárvustallam
Varravárre	Skerrulit
Sjaddadimviesso	Tjiejlggit
Sábme	Lasstamuora
	Dávte
	Diehtogirjje
	Lánnda
	Juohket
	Áhpadiddje
	Suddodit
	Áhttje
	Sáddjit
	Bárnne

Nuorajskávlládásse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Girkko	Giesset
Masijjna	Eldagis
Tjuodtjelit	Girkkohærrá
Planiehtta	Gáhtot
Duobddák	Gássta
Vuodoláhka	Átsádit
Dájdda	Ráhkádallat
Ládat	Doarrot
Láptosdæddo	Identiehtta
Ádåsisriegádahttem	Ájmme
Kollidierit	Stuoredit
Ednamskielbbe	Hávddádibme
Krávnná	Teleskávppá
Mierredit	Biegga
Uniávnná	Suodna
Duodje	Mihttit
Ájttsat	Buohttit
Vuobman	Náhkke
Lokomotijvva	Gieresvuolta
Dállávrre	Rámát
Bávkedibme	Satelihtta
Gássa	
Ájttsat	
Kultuvrra	
Ássko	

Joarkkaskávlládásse	
Hárjjidallambágo	Dárkestimbágo
Isolierit	Gåtsantjulko
Dåhkkidit	Karossierija
Sylindar	Rahtesuarre
Divudakgiehtagirje	Gássaduolman
Væddjabællá	Bijllalåggrijmvædtsak
Værrokårtå	Suodjalimskuova
Organisasjåvnnå	Bijllavuodo
Maskierit	Ruonudis
Oahppoplådna	Viehkammasijjna
Gárvedit	Birrusij
Giellasuorgge	Vuorjját
Neljadis	Værrodiedádus
Sjiehtadus	Vierra
Duodastus	Giella
Guoradallat	Bassamábnas
Fárttarådje	Barggo
Buvtadibme	Filmma
Riekknit	Tjaktja
	Kuvllalágar
	Gallje

Oajvvadusá gáktu buojkuldakoahppamin barggat

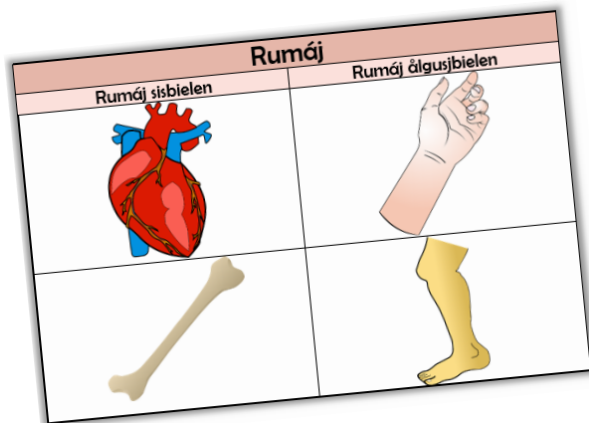
- Ájáduskárta digitála jali páhperhámen
- Girjásj digitála jali páhperhámen

- Tiebmáplakáhtta
  - Plakáhtan máhtta mierkkít duola degu vokálajit, diftánjajit, konsonántajit ja/jali konsonántatjáhkiit

- Spela ja applikasjavná
- Stáhkusa ja teáhtar
- Tjuorggat
- Filmatjijt gæhttjat ja daj birra ságastallat
- Badjásasj- ja vuollásasjbuojkuldagájt tjuolldet

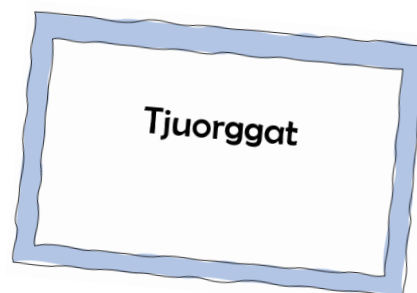
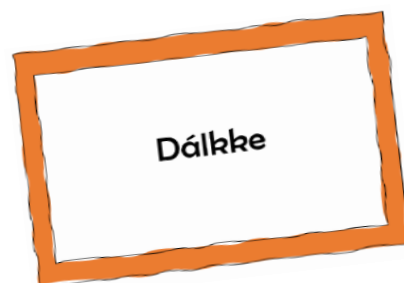
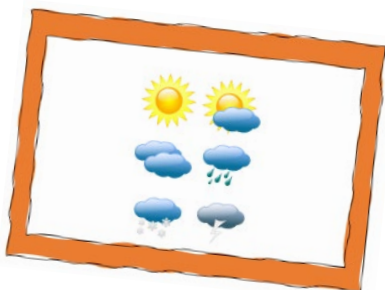
- Gávvá-/báhkokártá
  - Tjielggit buojkuldagá hámev ja/jali sisanov, ja nubbe galggá mánnat
  - Vuorrolakkoj kártaj buojkuldagájt definierit
  - Kártáj milta háddidallat
  - Buojkuldagájs sjoappkabágojt dahkat
  - Gávnnap sieradusájt minimála páraj gaskan háme ja sisano gáktuj

- Gávnnat synonymmajt, antonijmajt ja/jali vuosstebielijt
  - *Máhtta duola degu gávnnat juojddá lanján mij la lássát ja juojddá ietjá vas mij la gæhppat.*

- Gávnnat makkir bágo ja tjielggidusá aktij hiehpi
- Gávnnat makkir bágo ja gávva aktij hiehpi
  - *Máhtta báhkoklássaj (substantijva, verba...) jali tiemáj (goade, juhtusa...) milta kategorisierit*

10 lávke gáktu

Báhkomejsstárin sjaddat

Friddja járggáluvvam "Ten steps to becoming a word wizard" Parsons,
Law & Gascoigne 2005 milta.

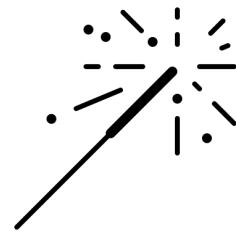
1. Udnásj báhko l(a) ..... (báhko oahppáj javladuvvá)
2. Le gus ávddála gullam bágov .....?
3. Diedá gus majdik ..... birra?
4. Gáktu máhttep ádá bágojt/ienebut bágoj birra oahppat?
5. Makkir jiena li bágon .....?
6. Majt sá lik ..... merkaj?
7. Oahppap ienebut ..... birra

Vijdedit oahppe máhtov praktihkalasj dájmaj baktu gánná ulmmebáhko aneduvvá moaddi, aktan tjávdabáhkovuorkájn Barggoárkka aneduvvá, - oahppe iememáhto ja ádá semantihkalasj máhto milta

Áhpadiddje buktá oajvvadusájt/tjávdabágojt (stikkord), ja gætjáj dallá vág oahppes respánsáv oadtju. Gá oahppe ietjas respánsá ássjáj hiehpá, de dat sárgoduvvá/tjáleduvvá barggoárkkaj.

8. Biedjit tjoahkkáj!
Oahppe ja áhpadiddje vuoro milta merustallaba bágov goabbák fonologijjalasj ja semantihkalasj dábddomerkajjn
9. Vállji avtav stáhkusav/spelav gánná buojkuldahka/báhko aneduvvá
10. Tjále bágov Báhkobáñkagirjjáj!
Báhko definieriduvvá binnemusát guovtijn semantihkalasj ja avtajn fonologijjalasj dábddomerkajjn

BÁHKOMÆJSTÁR

Udnásj báhko I:

Le gus bágov gullam ávddåla?

Diedá gus majdik .....birra?

Makkir jiena li bágon .....?

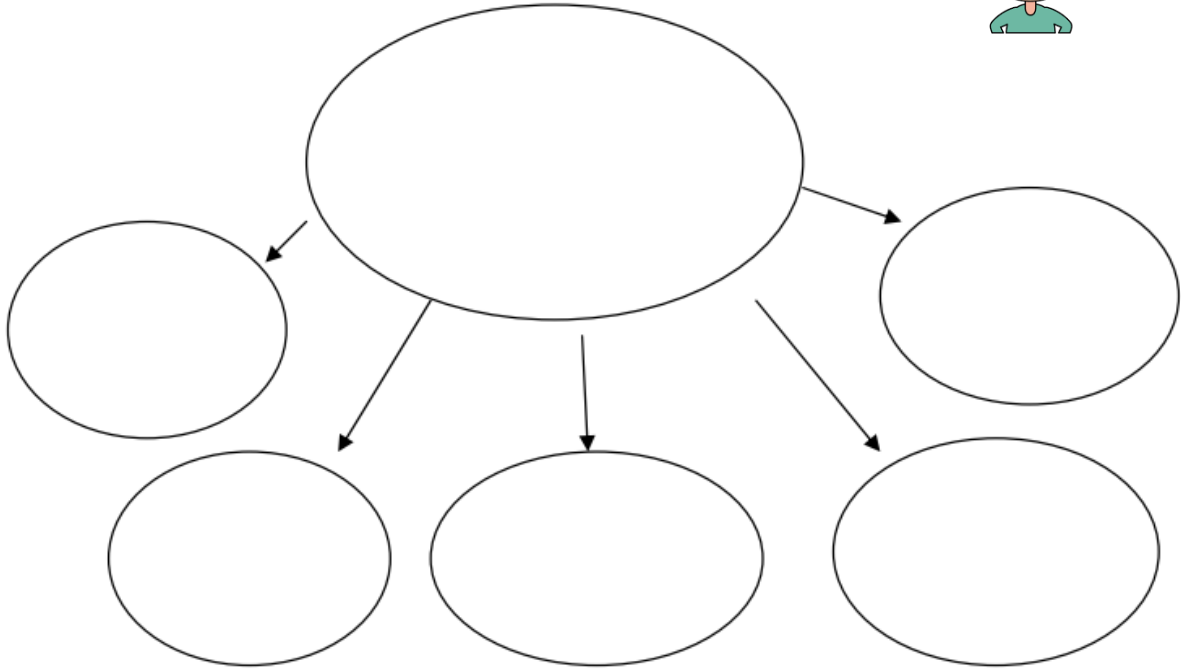
Majt så lik ..... merkaj?

Tjieggi jali tjuorga:

Udnásj báhko:

Ájádalá sisano birra

Ájádalá jienaj birra

Rijmmi bágujn _____

Álggá jienajn _____

Galla stávvala _____

Hiebaduvvam ja járggáluvvam dán gáldo milta: "Ten steps to becoming a word wizard", Parsons, Law & Gascoigne, 2005.

BUOJKULDAK:

Sisadno	Hábme
Adno	Tjuorggat

Definisjávnná:

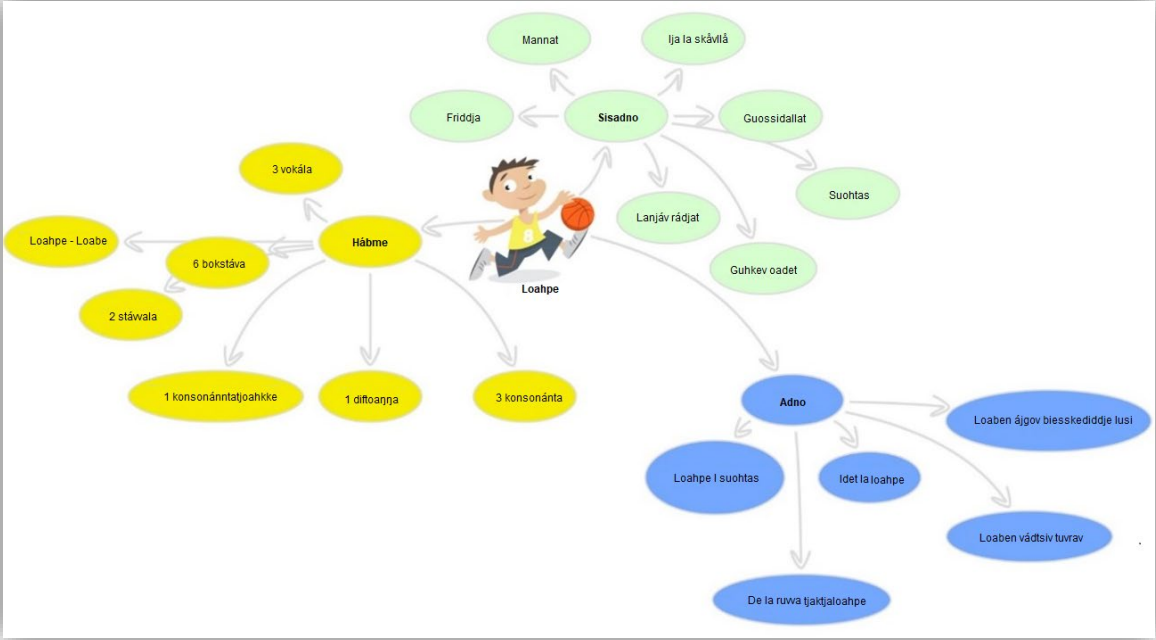

Buojkulvisá

Ájáduskárta dagáduvva applikasjávna Inpiration maps.

SÁTNI BÁHKO BAAKOE

 Statped

 SÁMEDIGGE

SÁMI LOHKANGUOVDDÁŠ
SAEMIEN LOHKEMEJARNGE
SÁME LÁHKÁMGUOVDDÁSJ
NASJONALT SENTER FOR SAMISK I OPPLÆRINGA